

„JÁ SI JE NAJDU, TY VOLE. DYŤ MÁME FURT STEJNÝ MÍSTA.“

Místa bezdomovců ve veřejném prostoru*

Ondřej Hejnal

Fakulta filozofická ZČU Plzeň

**“I’ll find you, man. ‘Cuz we still have the same spots.”
The Places of the Homeless in the Public Space**

Abstract: The aim of this article is to interpret the construction of “homeless places” within the public space. Drawing from the concepts of practice and of narration of places, from my long-term ethnographic fieldwork in a Czech mid-sized city, from semi-structured interviews with institutional actors, and from the analysis of media messages and other materials, I describe the representations of “homeless places” by institutional actors (politicians, municipal policemen, etc.). Further, I reinterpret the key aspects of these representations from the perspective of ethnographic data and present a categorization schema, through which the homeless differentiate and practice places in the public space. The main issues structuring the representations produced by institutional actors and by media messages consist of “coercive begging”, public alcohol drinking and aggression (associated with criminality). However, the conditions leading to these practices are greatly under-represented. Alcohol consumption represents an important part of solidarity mechanisms, establishing the boundaries of a particular homeless group and allowing for its survival. Aggression, as a marginal practice, may be viewed partly as serving the function of defending these solidarity mechanisms, and partly as a result of the frequent “cabin fevers” and of specific “meeting rituals”. The

---

* Tato studie vznikla s podporou grantů Vnitřního grantového řízení FF/ZČU pro rok 2013 („Urbánní geografie solidarity a purifikace veřejného prostoru: Dva módy přítomnosti bezdomovců v postsocialistickém městě“) a SGS–2013–078 („Marginalita v České republice: Kultura, metafory, ne/bezpečnost“).

so-called “coercive begging” is also a rather marginal practice, performed by a few “active begging specialists”. In the final section of the article, I describe examples of “homeless places” based on 11 categories (dimensions of contrast), with a special focus on the communal activities creating these places, on the interplay between the practices of the homeless and of the physical attributes of places, and on the maintenance of these places in everyday narratives and interactions. In this respect, a specific part of public space can designate two very different places, depending on the actors who create them (i.e. the institutional actors and the media versus the homeless).

Keywords: *homelessness; public space; construction of place; practices; narratives*

Bezdomovectví coby forma extrémního sociálního vyloučení (srov. např. Mikeszová – Lux 2013: 33; Hradecký – Hradecká 1996) je fenomén, který se nedlouho po roce 1989 projevil v mnoha městech České republiky. Ovšem až relativně nedávno jsme zaznamenali zesílený zájem o interpretaci bezdomovectví za použití antropologických metod a/nebo teorií (Hejnal 2011, 2012, 2013a; Toušek 2009b; Vašát 2012b). Ve všech doposud publikovaných studiích se ukazuje propojení antropologických konceptů a metodologií s geografickými přístupy jako velmi plodné, zvláště pak při analýze bezdomovců jako součásti veřejného prostoru (zejm. Vašát 2012a; Toušek 2013).

Přítomnost bezdomovců ve veřejném prostoru je zpravidla považována za nežádoucí. Zahraniční i české studie zabývající se touto problematikou potvrzují, že bezdomovectví je viděno jako „kuří oko běžného občana“ (Šamánek 2011) či bezpečnostní problém (Hejnal – Lupták 2013a), který se institucionální aktéři (politici, policie, úředníci atd.) snaží vytěsnit za hranice města (Cresswell 1996; Mitchell 2001; Snow – Mulcahy 2001; Toušek – Strnadová 2013; Wright 1997). Málo přitom záleží na tom, zdali je bezdomovectví definováno jako výslednice makrostrukturálních procesů (nezaměstnanost, privatizace bytového fondu, prekarizace práce atd.) a/nebo individuálního rozhodnutí (bližší Hejnal 2011; Holpuch 2011; Kusá 2011; Růžička 2011; Vašát 2012a, 2012b).

Cílem předkládané studie je interpretovat utváření „bezdomoveckých míst“¹ ve veřejném prostoru. Na základě konceptů praktikování a narativizace míst

---

¹ Bezdomovci pochopitelně nejsou jedinými uživateli analyzovaných prostorů. Ostatní uživatele jsem však z metodologických a praktických důvodů nucen opomenout.

a svého dlouhodobého etnografického výzkumu v lokalitě středně velkého města,² semistrukturovaných rozhovorů s institucionálními aktéry, mediálních sdělení a dalších dokumentů (1.) popíši reprezentace „bezdomoveckých míst“ optikou institucionálních aktérů a médií, (2.) reinterpretuji či doplním hlavní prvky této reprezentace etnografickými poznatky a (3.) představím kategorizační schéma, dle něhož bezdomovci rozlišují a praktikují místa ve veřejném prostoru. V souladu s třemi analytickými kroky si pokládám několik otázek: (Ad 1) Jaké praxe jsou nejčastěji reprezentovány? Jaký je jejich charakter? (Ad 2) Jaké praktiky zůstávají nereprezentovány? Jaká je logika daných praxí, sestoupíme-li na etnografickou úroveň? (Ad 3) Jak opakované každodenní aktivity vytváří určité místo? Jakým způsobem jsou konkrétní praxe a dané místo ve veřejném prostoru propojeny? Jak bezdomovci uchopují části veřejného prostoru na základě vlastních vyprávění?

Utváření míst: Praktiky a narativa

Konceptuálním rámcem studie jsou teorie vytváření míst skrze (a) narativní konstrukce a (b) každodenní praktiky uživatelů míst. Koncept místa se zpravidla pojí s vymezením kategorie prostoru. Karteziánská logika předpokládá existenci absolutního prostoru, v němž je obsažen jak objekt, tak i subjekt (Lefèbvre 1991: 1). V tomto smyslu lze prostor považovat za abstraktní koncept, jakýsi „kontejner“ pro lidské jednání. To je však v rozporu s některými přístupy. Zakladatelé sociálního konstruktivismu P. L. Berger a T. Luckmann píší, že i „prostor má svou sociální dimenzi“ (Berger – Luckmann 1999: 32). Filozof a sociolog H. Lefèbvre rozlišil tři vzájemně propojené dimenze, které definují (sociální) prostor jakožto (sociální) produkt (Lefèbvre 1991: 26).³ Ve vztahu

² Zkoumaná lokalita středně velkého města je definována počtem obyvatel v rozmezí 10–30 tisíc. To by v kontextu České republiky odpovídalo spíše menšímu městu, ale s ohledem na mé předchozí práce a význam města pro daný okres ponechávám označení středně velké město. Typologizace měst by pochopitelně neměla stát pouze na počtu obyvatel, ale například i morfologii, infrastrukturu, historii atd. Tuto otázku však ponechávám stranou. Veškeré údaje – tj. skutečná jména aktérů, název lokality či další údaje, které by mohly vést k identifikaci – jsou anonymizována. V tomto ohledu ctím přání mých informátorů: „Můžeš použít, co chceš, ale bez jmen a místa“ (Slávek, 26. 7. 2012). Některé přezdívkami si klíčoví informátoři vybrali sami (např. Vokurčák a Nikita). Přání mých informátorů je dostačujícím motivem k anonymizaci města, protože jinak bych se pohyboval za hranou informovaného souhlasu, tj. libovolného antropologického etického kodexu.

³ H. Lefèbvre (1991) rozlišuje tři sféry prostoru: reprezentace prostoru, prostory reprezentací a prostorové praktiky. S ohledem na cíle studie jsou důležité reprezentace prostoru (např. politiků, městských policistů, mediální obrazy atd.) a prostory reprezentací coby žitý prostor (např. bezdomovců).

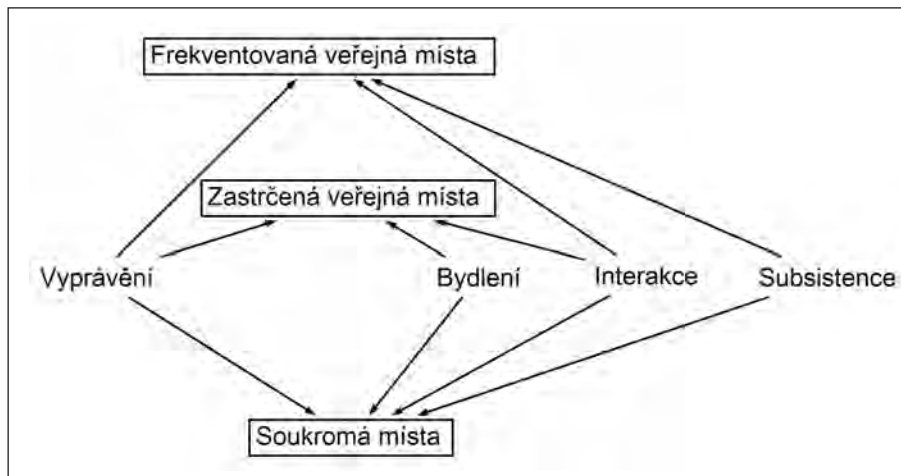
ke konceptu kultury se pokusili prostor zproblematizovat A. Gupta s J. Fergusonem (Gupta – Ferguson 1992, 1997)⁴ či S. Low (1996). O antropologii prostoru explicitně píše D. Sibley (1995)⁵ nebo S. Low s D. Lawrence-Zúñiga (2003b). Prostor lze pojímat jako kulturní model (nikoli abstraktní entitu), který je jak prostředkem, tak i výsledkem sociálních procesů (Kokot 2007: 18).

Veřejný prostor se zpravidla vymezuje poukazem k prostoru soukromému. Soukromý prostor vlastní konkrétní člověk (či lidé) a může tudíž uplatňovat vlastnická práva, tj. vyloučit ostatní z možnosti jeho využití. Veřejný prostor se oproti tomu z definice považuje za přístupný všem občanům. Veřejnými prostory jsou například náměstí, ulice či park. Svobodný přístup do veřejného prostoru a možnost pobývání v něm jsou však v současnosti problematizovány. Stále častěji je veřejný prostor regulován, kontrolován, či dokonce „očišťován“ (srov. např. Cresswell 1996; Sibley 1995). Institucionální aktéři mají moc prosadit některá opatření (např. vyhlášky, monitoring, kontroly ze strany městské policie atd.), která mohou určitým kategoriím lidí (např. právě bezdomovcům) pobyt ve veřejném prostoru výrazně znesnadňovat (srov. Hejnal 2013b).

Low rozlišuje sociální konstrukci a produkci prostoru (Low 1996, 2000; Low – Lawrence-Zúñiga 2003a). Sociální produkce zahrnuje ekonomické, sociopolitické (ideologické) a technologické faktory, které vytvářejí (nejen) urbánní prostor coby materiální prostředí. Sociální konstrukce odkazuje k symbolickému zakoušení (formou paměti a obrazů) a konkrétnímu sociálnímu využití prostoru, čímž se de facto překrývá s konceptualizací místa. Koncept místa se váže k významu, který je utvářen praktikami, vyprávěními a reprezentacemi uživatelů dané části prostoru. J. Agnew (1987 cit. in Cresswell 2004: 7–8) popisuje tři základní znaky místa: (a) poloha (*location*), (b) dějiště (*locale*) a (c) význam/chápání místa (*sense of place*). Pojetí místa často odpovídá pouze poloze určité entity; může být bodem v prostoru se vztahem k dalším bodům (Vávra 2010: 466). Místo je rovněž považováno za dějiště, v jehož rámci probíhá sociální život lidí a „kde existují každodenní vzájemné vztahy“ (ibid.: 466; srov. Giddens 1998: 24). Význam/chápání místa odkazuje k subjektivní a emocionální vazbě lidí k dané prostorově

⁴ A. Gupta a J. Ferguson (1992, 1997) tvrdí, že odlišnosti kultur jsou do jisté míry založeny na neproblematickém rozdělení prostoru (opomíjení kontaktu, konfliktu atd.). Vzhledem k současným trendům transnacionalizace se rozmazává hranice mezi „tady“ a „tam“ – jakékoli esenciální spojení mezi kulturou a místem je neadekvátním popisem empirické reality. Zakoušení prostoru je vždy sociálně konstruované a může se stávat předmětem politických bojů.

⁵ Antropologii prostoru míní D. Sibley (1995: 72) „kulturní čtení prostoru“, které zdůrazňuje „rituály prostorové organizace“.

vymezené entitě (Cresswell 2004: 7; Gregory et al. 2009: 676; Pred 1984: 292; Vávra 2010: 464, 466, 468). Všechny tři definice místa mají výkladovou relevanci. Je totiž důležité, (a) kde se místo nachází (popř. jak daleko od jiného bodu v prostoru), (b) co se v něm odehrává a (c) jaký význam aktéři danému místu udělují, resp. jaká je subjektivní vazba jedince coby člena skupiny (např. bezdomovců). Přestože zdůrazňují praktiky a narativa, nelze opomíjet ani materiální stránku míst, která je (nejen) pro bezdomovecké praxe a příběhy důležitá.

Praxe odehrávající se v místě a interpretace místa samotného jsou v dialektickém vztahu. Jinými slovy, interpretace místa ovlivňuje jednání uživatelů místa a tímto jednáním je zpětně interpretace rekonstruována (Cresswell 1996: 17). Jedna univerzální interpretace však neexistuje. M. C. Rodman (2003) používá pojmu *multilokalita*, který mimo jiné odkazuje k tomu, že určité prostory mají odlišné významy pro různé skupiny obyvatel. Kupříkladu náměstí je interpretováno a praktikováno (viz příslušnou část textu) jinak bezdomovci a jinak stánkaři, prodavači v potravinách, školáky atd. Zkrátka jeden prostor může odpovídat více místům.

Část prostoru, z kterého se díky reprezentacím institucionálních aktérů a praktikám „běžných“ občanů stává místo, lze metaforicky považovat za text (srov. např. Cresswell 1996: 16; Low – Lawrence-Zúñiga 2003a: 13–14; Tuan 1991: 685). Autoři a spoluautoři tohoto textu zamýšleli, aby bylo určitým způsobem čteno. Jak lidé ono místo čtou, a zdali ho čtou v autorových intencích, je otázka jiná. „Lidé čtou místa tím, že v nich jednají“ (Cresswell 1996: 16).

Zpravidla však platí, že je čtou odlišně v návaznosti na gender, sociální status, vzdělání atd. Samo o sobě nelze říci, která čtení jsou správná a špatná; jsou pouze odlišná čtení. Hierarchie mezi nimi je utvářena mixem praktik a reprezentací institucionálních aktérů (např. politiků, městských policistů, úředníků atd.) a lido-vých teorií (*folk theories*) „běžných“ občanů (a zároveň i institucionálních aktérů). Některá („oficiální“) čtení jsou závazná a právně vymahatelná. Z pohledu „nebez-domovecké“ populace jsou pak každodenní praktiky bezdomovců v drtivé většině případů vnímány coby špatné čtení míst ve veřejném prostoru.

Druhý způsob, kterým se vytvářejí místa ve veřejném prostoru, je sdílení příběhů, které se k daným místům vztahují. Narativa (vyprávění) „reprezentují prvotní ztělesnění našeho porozumění světu, zkušenosti a konec konců i sobě samotným“ (Rapport 1999: 75). Jsou to soubory událostí, které jsou uspořá-dané do smysluplných sekvencí. Příběhy vyjadřují vnímaný řád, který je skrze vyprávění vytvářen a udržován (ibid.: 74). Vyprávění mohou mít různou délku – od krátkých situačních historek po životní příběh daného aktéra (Hájek et al. 2012: 200; Chase 2005: 652).

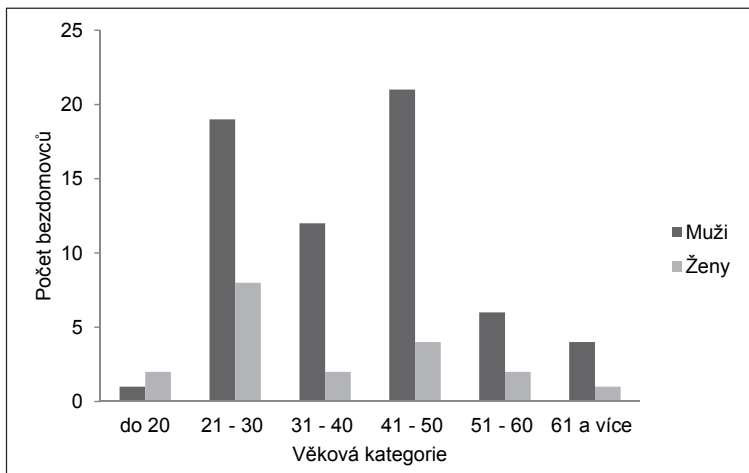
Geograf Yi-Fu Tuan (1978, 1991) využívá při konceptualizaci vytváření míst tzv. narativně-deskriptivní přístup, který se programově odklání od teoretizování ve prospěch detailního studia konkrétních fenoménů. Tuan udává několik pří-kladů propojení vyprávění s ustavováním místa: mýtus (vysvětlující vznik světa, tj. místa pro život), akt přisvojení (často doprovázený pojmenováním části pro-storu) a neustálé udržování místa skrze mluvené či psané slovo. Místa jsou vytvá-řena příběhy bezdomovců, mediálními narativy a reprezentacemi některých insti-tucionálních aktérů (zejména politiků).

Souhrnně řečeno: praktikováním a narativizací se z daných částí veřejného prostoru, které mají specifické fyzické atributy (relevantní budou představeny jako tzv. dimenze kontrastu, viz dále), stávají místa. „Bezdomovecká místa“ jsou reprezentována a verbálně udržována jak některými institucionálními aktéry (politiky, městskými policisty atd.) a médii, tak i samotnými bezdomovci. Přestože se jedná o identické části veřejného prostoru, protichůdné příběhy obou stran vytvářejí odlišná místa.

Metodologie a postupy analýzy

Etnografickým výzkumem bezdomovectví v lokalitě středně velkého města se zabývám více než dva roky (přesněji od 19. října 2010). Během této doby jsem se seznámil s 82 aktéry a zhruba 20 z nich považuji za klíčové informátory

(k informátorům v antropologickém výzkumu srov. Toušek 2012: 53, 60–61). Zkoumaný soubor zahrnuje jedince nocující „na ulici“ (22), v opuštěných budovách (39) a osoby přespávající v jiném (byť stále spíše méně konvenčním) typu bydlení, jako jsou například noclehárny či ubytovny (21).⁶ Z hlediska genderu převažují muži (77 %), přičemž jejich největší počet nalezneme ve věkových kategoriích 21–30 let a 41–50 let (viz Graf 1). Nejvíce žen se nachází ve stejných věkových kategoriích.

Aktivní zúčastněné pozorování⁷ (Spradley 1980: 58–62) jsem strukturoval dle metodologické konstrukce sociální situace, resp. sítě sociálních situací (Hejnal 2012: 145–146; Spradley 1980: 39–44). Každá zkoumaná situace je identifikována třemi základními atributy: místem (přesněji prostorem), aktéry a aktivitami (popř. časem). Antropolog se vždy nachází v určité části (v mém případě

⁶ Takto rigidní kategorie však v praxi neexistují. V průběhu jediného dne se tato skladba může změnit k nepoznání (police například vykáže bezdomovce z opuštěné budovy a tím pádem se navýší počet jedinců v kategorii „na ulici“; někteří bezdomovci se rozhodnou vyřídít si příspěvek na bydlení a odejít na ubytovnu atd.). Bezdomovectví je v tomto ohledu procesem, nikoli stavem (Hill – Stamey 1990: 311; Holpuch 2011: 31; Hradecký et al. 2007: 11; Snow – Anderson 1987: 1363; Vašát 2012a: 252). Nicméně výše uvedená kategorizace dle formy bydlení vychází z dlouhodobější perspektivy, tj. odráží dlouhodobou preferenci a adaptaci daných aktérů.

⁷ Aktivní participant se snaží dělat to, co dělají zkoumaní lidé, tj. plně se učit sociálním či kulturním pravidlům jednání. Aktivní participace začíná sledováním jednání, ale postupem času se etnograf pokouší jednání naučit a (re)produkovat. Během výzkumu participují na běžných aktivitách bezdomovců (např. sběru papíru či kovového šrotu a jeho odvozu do sběren, vybírání kontejnerů, vaření, „somrování“ na trzích, popíjení alkoholu atd.).

urbánního a veřejného) prostoru s konkrétními aktéry, přičemž pozoruje konkrétní aktivity a/nebo na nich participuje. Tyto sociální situace lze navzájem propojovat na základě podobnosti jejich atributů (tj. míst, aktérů či aktivit). S ohledem na cíle této studie jsem při analýze použil síť sociálních situací (zprostředkování skrze aktéry).

Data jsem zaznamenával do dvou počítačových programů: FileMaker Pro 12 a MAXQDA 10 Plus. Základní kvantitativní údaje zadávám do databázového softwaru FileMaker. Vytvořil jsem čtyřstupňovou relační databázi. První datový soubor shromažďuje demografické a jiné relevantní údaje o zkoumaných aktérech. Do druhého ukládám základní data o místech: název (oficiální i emický), fotografii, typ místa (veřejný nebo soukromý), fyzické atributy a praktiky odehrávající se v daném místě. Ve třetím datovém souboru zaznamenávám základní charakteristiky výzkumného dne (datum, počet strávených hodin, darované peníze, počet aktérů a počet míst). Konečně čtvrtý datový soubor, který je propojen s předchozími, zobrazuje a ukládá informace o konkrétní sociální situaci.

Z celkového počtu 48 identifikovaných míst spadá 54 % (absolutně 26) do soukromého prostoru a 46 % (22) do veřejného. Mezi soukromá místa, která jsou v případě bezdomovců důležitá, patří různé obchody, noclehárny, ubytovny, denní centra, hospody, staré nefunkční továrny, drážní domky, sběrný či příbytky známých podílejících se na životě bezdomovců. Soubor veřejných prostorů tvoří okolí obchodních zón, náměstí (hlavní i vedlejší), vlakové a autobusové nádraží, nábřeží, malé parky či menší části veřejného prostoru s lavičkami.

V lokalitě středně velkého města jsem s bezdomovci strávil 58 výzkumných dnů (konkrétně 345 hodin). Průměrná hodinová dotace na jeden den čítá přibližně šest hodin. Během výzkumného dne jsem průměrně participoval na aktivitách s 10 bezdomovci a prošel s nimi průměrně třemi místy. Z každého dne jsem zapsal záznam do svého terénního deníku, jehož délka v současnosti činí 808 normostran. Záznamy zahrnují geografickou a časovou identifikaci, detailní popis každodenních i mimořádných praktik, úplný seznam konverzačních témat a téměř doslovný přepis významných (nestrukturovaných) rozhovorů mezi/s bezdomovci.

Dalším zdrojem dat jsou mediální sdělení a semistrukturovaná interview s policisty, politiky, zaměstnanci sociálních služeb a pracovníky neziskových organizací. Pro každého aktéra byl sestaven scénář rozhovoru, který zahrnoval tematické celky týkající se percepce přítomnosti bezdomovců ve veřejném prostoru a představy o řešení tohoto problému. Celkově jsem realizoval osm

rozhovorů s devíti aktéry (konkrétně s jedním policistou, dvěma zaměstnanci sociálních služeb, pěti politiky a jedním úředníkem).⁸ Mediální sdělení pochází z lokálního deníku (popř. místního oběžníku) a celostátních periodik (píší-cích o bezdomovcích ve zkoumané lokalitě). Mediální soubor zahrnující články z období od 1. ledna 2006 do 1. dubna 2013 obsahuje 250 jednotek (tj. mediálních sdělení).⁹

Všechna data jsem nahrál do programu pro kvalitativní textuální a vizuální analýzu MAXQDA (Hejnal – Lupták 2013b; Kuckartz – Sharp 2011; Schönfelder 2011), který umožňuje hierarchicky kódovat obsáhlé soubory dat a vyvolávat kódované segmenty textů. Semistrukturované rozhovory a média jsem analyzoval pomocí otevřeného a axiálního kódování (Bernard 2006: 493; Bernard et al. 1986: 88; Berg 2001: 164; Charmaz 2008; Strauss – Corbin 1999). Po počátečním otevřeném (často in-vivo) kódování, kdy jsem se zabýval „označováním a kategorizačními pojmy pomocí pečlivého studia údajů“ (Strauss – Corbin 1999: 43), jsem kódoval axiálně, kdy jsou údaje „znovu uspořádány novým způsobem, prostřednictvím vytváření spojení mezi kategoriemi“ (Strauss – Corbin 1999: 70). Tímto způsobem jsem získal témata, která níže popíši a demonstruji na modelových citacích.

Na data z aktivního zúčastněného pozorování jsem aplikoval komponentní analýzu J. Spradleyho (Spradley 1970: 272; 1980: 130–139).¹⁰ Bezdomovecké pojmání míst v prostoru lze považovat za kulturní doménu, tj. kategorii kulturního významu, která zahrnuje menší podkategorie (Snow – Anderson 1987: 1345). Každá kulturní doména sestává ze tří elementů (Spradley 1980: 89–95): (a) zastřešujícího termínu (např. bezdomovecké užívání veřejného prostoru), (b) sémantického vztahu (např. [c] je součástí [a]) a (c) zahrnutých termínů (konkrétní místa jako „U vody bez vody“, „Kruháč“ atd.). Komponentní analýza je systematickým hledáním atributů (komponent významu), které jsou spojeny s danými kulturními kategoriemi. Kdykoli jsou odhaleny kontrasty mezi členy domény (tj. konkrétními místy), považujeme je za komponenty významu a nazýváme je dimenzemi kontrastu. Relevantní dimenze kontrastu jsou uvedeny v Tabulce 1 (např. přítomnost „somrování“, přístup k elektřině atd.), jejíž výsledná podoba byla validována a konzultována s informátory.

⁸ Jeden rozhovor proběhl se dvěma (politickými) aktéry zároveň.

⁹ Krom toho používám i další spíše okrajové zdroje dat jako znění vyhlášek či videozáznamy ze schůzí rady města.

¹⁰ Spradleyho komponentní analýza je kvalitativní metodou. Nelze ji zaměňovat s kvantitativními postupy analýzy hlavních komponent (*Principal Component Analysis*), byť zde nacházíme styčné body.

Institucionální aktéři a média: Reprezentace bezdomovců a jejich míst

Obecně lze říci, že přítomnost bezdomovců ve veřejném prostoru je z pohledu vybraných institucionálních aktérů a médií problematická. Přestože kontext veřejného prostoru mnohdy není explicitně zmíněn, z logiky věci se daný příběh nemůže (s několika málo výjimkami) odehrávat jinde, jelikož většina bezdomoveckých praxí je spjata právě s veřejným prostorem. Narativa zpravidla obsahují problematiku „somrování“ či žebrání,¹¹ popíjení alkoholu, agresivity a nutnosti kamerových systémů či vyhlášek. Hlavním trendem je „očišťování“ města od bezdomovců.

Já bych ... chtěl změny a posily v systému a fungování městské policie tak, aby se skutečně vydefinovalo centrum, které bude cílové jako to, odkud se bezdomovci budou opakovaně vyhošťovat tak, aby ta městská zóna ... byla těchto lidí trochu zbavena a opravdu mohla sloužit občanům, kteří tam chtějí normálně sedět na lavičkách (starosta, 25. 6. 2012).

„Somrování“ bezdomovců se spojuje s „nátlakovým žebráním“. Bezdomovci údajně „ani nejdou s nastavenou dlaní, oni si prostě lehnou před kancelář a čekají, dokud jim někdo něco nedá“ (starosta, 25. 6. 2012), přičemž se stává, že „jim radši daj stovku, aby odtáhli“ (úředník, 8. 8. 2012). Podobný názor vyslovil i městský policista.

Dřív to bylo takový, že oslovovali jenom svoje známý nebo lidi, který už předtím nějakým způsobem reagovali na tu jejich prosbu jako pozitivně. Teď v podstatě jako dotíraj na každýho. A když si představíte, že jich jsou skupiny, kdy teda jako opravdu jsou nevábně vyhlížející, nevábně páchnoucí, a obstoupěj někoho, kdo má panicou hrůzu z něčeho podobného, tak to už je opravdu na hranici spíš vydírání nebo takový malinký loupeže (městský policista, 22. 8. 2012).

Lokální deník a městský oběžník akcentují dvě hlavní témata: sociální služby (18 %), a především negativní aspekty spojené s bezdomovectvím (61 %).

---

¹¹ Rozdíl mezi těmito dvěma typy subsistenčních praxí tkví v tom, že „somrování“ odkazuje k aktivnímu jednání, přesněji vybízení potenciálního donora, kdežto žebrání je víceméně pasivní pokus o získání finančních zdrojů (Bourgeois – Schonberg 2009: 167; Holpuch 2011: 29; Vašát 2012a: 268).

Jsou jimi kriminalita a delikvence (např. vandalismus, drobné krádeže a porušování veřejného pořádku), alkoholismus a agresivita, nebezpečí ze strany bezdomovců či jejich psů apod. Následující příběhy dokumentují nejčastější popis bezdomovců ve veřejném prostoru.

(N)a oddělení Policie ČR ... skončil ... pachatel, jenž budil na náměstí pohoršení. Byl podnapilý a obtěžoval kolemjdoucí. Městští policisté ho vyzvali, aby z místa s dalšími dvěma bezdomovci odešel. Muž neuposlechl a hlídka přijela znova. Jeden z trojice bezdomovců policisty verbálně napadal, byl agresivní a odmítl s nimi odejít. Kvůli tomu byla přivolána i Policie ČR, která pachatele převezla v poutech na své oddělení a zavřela ho do cely (městský oběžník, říjen 2011).

S podnapilými, zdrogovanými a mnohdy agresivními bezdomovci, kteří často u sebe mají nepřivázané psy, se městští policisté potýkají několikrát za den (městský oběžník, červenec 2012).

Místostarosta: Oni ty mladý jsou dost takový arogantní. Když vytvoří skupinku, tak si stoupnou třeba doprostřed silnice a neuhnou, no.

Starosta: Arogantní je málo, jsou agresivní.

Místostarosta: Anebo agresivní. Prostě neuhnou. To potom je na zvážení, jak s nima zacházet, no, jak se k nim chovat (15. 8. 2012).

Zhruba každý sedmý článek (přesněji 13,6 %) věnovaný bezdomovcům obsahuje téma alkoholu (resp. konzumace alkoholu ve veřejném prostoru). Této skutečnosti napomohla vyhláška o zákazu pití alkoholu (2008), jejíž geografická působnost nápadně kopíruje místa, kde bezdomovci vysedávají. Krom toho jsou ve zkoumané lokalitě vyhláškou vyhrazena určitá místa (většinou na periferii města), která umožňují volný pohyb psů. Nedodržování vyhlášek umocněné kamerovým systémem, který „má své opodstatnění a již mnohokrát pomohl městským policistům dopadnout výtržníky“ (lokální deník, 11. 1. 2012), je součástí výše zmíněného „očišťování“: „Když vidíme vyloženě nějaký problémy s tím, že tam lidi pijou na veřejnosti a dělají nepořádek, tak samozřejmě je můžeme vyvázat jakoby za brány města nebo z toho centra“ (politik, 16. 8. 2012). V následující kapitole popíši neadekvátnost a/nebo doplním vnitřní logiku naznačených témat (konzumace alkoholu, „somrování“ a agresivita).¹²

---

¹² Otázkám reprezentace bezdomovců ve veřejném prostoru ze strany institucionálních aktérů a médií se detailněji věnuji jinde (Hejnal 2013b).

„Bezdomovecká místa“ I.: Konzumace alkoholu, agresivita a „somrování“

Nejběžnější a nejproblematictější praxí bezdomovců ve veřejném prostoru je konzumace alkoholu (především dvoulitrových PET lahví bílého vína). Za shromážděné peníze se obvykle kupují vína a tabáky, jimiž se obdarovávají ostatní bezdomovci, kteří na získávání peněz nespolupracovali (mezi spolupracujícími se víno a tabák automaticky sdílí). Nikoli však zcela rovnostářsky (na rozdíl od kupříkladu „nafáraného“¹³ jídla). Záleží, jak jsou konkrétní obdarovávaní vnímáni těmi, kteří finanční zdroje vlastní. Roli hraje síla sociální vazby a dlouhodobější ochota obdarovávaných přinášet zdroje anebo spolupracovat na jejich získávání. Obecně řečeno, obdarovávaní (nejen) alkoholem utváří solidární sociální síť, která je pro bezdomovecké přežití velmi důležitá (srov. Vašát 2013). Podobně píše P. Bourgois a J. Schonberg, že „obdarovávaní zapojuje [bezdomovce] do sítě vzájemných závazků a rovněž ustavuje hranice jejich komunity“ (Bourgois – Schonberg 2009: 6).¹⁴ Bezdomovec, který dlouhodobě nepřináší žádné zdroje, tj. v jistém smyslu neoplácí dar (Mauss 1999), je ostatními verbálně kritizován – nejvýrazněji nálepkou „přisavka“ (Slávek, 19. 7. 2011) –, což může časem vyústit ve vypuzení z daného místa za použití násilných prostředků.

Jak jsem již uvedl v předchozí kapitole, agresivita bezdomovců bývá součástí mediálního obrazu a představ politiků. Z mého výzkumu však vyplývá, že je naopak okrajovou praxí. Proběhne-li, v drtivé většině případů je na úrovni verbální a výhradně se omezuje na členy skupiny/skupinek. Agresivní jednání může mít trojí vysvětlení. Zmíněné porušení recipročního ideálu představuje jedno z nich. Druhým je „ponorková nemoc“. Bezdomovci v rámci dílčích skupinek spolu tráví doslova 24 hodin denně, což je důležité kvůli kooperaci na získávání zdrojů, snazšímu dělení výtěžků a v neposlední řadě i ochraně před potenciálními útočníky. Vedlejším produktem však je podrážděnost na jakékoli sebemenší podněty. Přestože „ponorka“ často odezní, v některých případech může přerůst až v rozpad skupinky anebo otevřenou fyzickou agresi v konkrétních místech. Třetí praxí, kdy se projevuje agresivní jednání, je „seznamovací rituál“. Seznamování

¹³ Praxe „fárání“, která znamená probírání a prohrabování popelnic a kontejnerů za účelem nalezení v kontextu bezdomovectví cenných věcí či zdrojů, byla pozorována a popsána rovněž v Praze (Holpuch 2011: 29) a Plzni (Toušek 2009: 32; Vašát 2012a: 263). Zajímavé je, že v Praze, Plzni i lokalitě mého výzkumu byl zaznamenán i samotný termín „fárání“.

¹⁴ Nicméně termín komunita je problematický. Bezdomovecká skupina je roztržštěna do mnoha menších skupinek, které v některých případech udržují velmi slabé vazby.

neznámých lidí na ulici je mnohdy spjato se specifickou praxí. Obě strany se snaží zjistit, co mohou od druhého očekávat, a zároveň tím ustavují hierarchii vzájemného vztahu. Pokud se setkávají dva jedinci, z nichž ani jeden není ochoten ustoupit, situace může končit otevřeným konfliktem. Z pohledu bezdomovecké každodennosti a „života míst“ jsou tyto praxe (s výjimkou verbální kritiky porušování recipročního ideálu) vysoce marginální a zanedbatelné. Jejich nadreprezentace v mediálním a politickém diskurzu je tedy v rámci daných míst nemístná.¹⁵

Praxe „somrování“ se v některých místech (viz dále) vyskytuje; je však doménou „specialistů“, řádově jednotek bezdomovců. Rozhodně ji nelze považovat za hlavní subsistenční praxi *všech* bezdomovců. Obecně se nejvíce „somruje“ u procházejících známých, kamarádů či příbuzných, což má mnohdy charakter spíše obdarování, nežli „somrování“ (hranice je zde velmi nejasná). Od náhodných kolemjdoucích „somrují“ pouze zmínění „specialisté“. Předmětem praxe mohou být peníze či cigarety. Popisované „nátlakové žebření“ nepraktikují ani všichni „specialisté“; je velmi okrajovou praxí několika bezdomovců (cca 3–4 osoby).

„Bezdomovecká místa“ II.: Praktiky, narrativa a kategorizace

Mírka: Radíme, prosimtě, a jsme u toho – tvoje pravda, moje pravda.

Radim: Víš, u čeho jsme?

Mírka: No, tak u čeho jsme?

Radim: U vody bez vody! (29. 9. 2012)

W. Kokot (2007: 12) tvrdí, že pojmání veřejného prostoru bezdomovci je svého druhu expertní vědění, které se zásadně liší od znalostí „nebezdomovecké“ populace. S tímto expertním věděním rovněž souvisí odlišné praktiky, které jsou s místy spjaty a v jistém smyslu je vytvářejí. Krom těchto praktik bezdomovci místa vytvářejí jejich začleněním do svých vyprávění (narrativů).

Jedním ze způsobů, jak vložit do prostoru význam a vytvořit z něho místo, je pojmenování (Cresswell 2004: 9; Lovell 1997: 359; Tuan 1991: 688). Bezdomovci v tomto ohledu vytvářejí svou specifickou emickou toponymii veřejného prostoru.¹⁶ Místo s kruhovou lavičkou se nazývá „Kruháč“ nebo „Kulaťák“. Místo

---

¹⁵ Ustavování solidarity, „ponorková nemoc“ a „seznamovací rituál“ nejsou jedinými praktikami, které mohou být doprovázeny agresivitou. Dále se lze setkat s odplatou za nestarání se o psy, ochranou žen apod.

¹⁶ Stejně tak bezdomovci dávají názvy i místům v soukromém prostoru. Název denního centra se zkracuje pomocí anglického D.C., tj. foneticky „dýsí“. Nelegálně obsazené budově, v níž velká část bezdomovců

za obchodním domem s charakteristickými kameny je pojmenováno „Kameny“. Části parkoviště za hranicí zóny zákazu konzumace alkoholu se říká „U (zlatého) hada“ (dle nedaleké skulptury). Místo s půlkruhovou lavičkou se nazývá „U podkovy“ a několik metrů vzdálené roštím zarostlé místo je pojmenováno „V kleci“. Malému travnatému porostu s lavičkami nedaleko jednoho z obchodů se říká „Za krabem“. „U vody bez vody“ je označení místa s kruhovou lavičkou, v jehož sousedství se nachází umělý potůček, kterým v zimě neprotéká voda (proto *u vody*, ale *bez vody*). Některé menší skupiny bezdomovců si dále vymýšlejí vlastní názvy míst, které jsou odlišné od pojmenování jiných skupinek. Jednak se dané skupinky baví vymýšlením názvů, a jednak tím mohou zmást členy jiných nepříteliš spřátelených částí bezdomovecké skupiny. Bezdomovci samozřejmě používají i další emická označení míst, která však nejsou pro ně výlučná (např. „Námko“ pro náměstí, „Vlakáč“ pro vlakové nádraží atd.).

Místa ve veřejném prostoru jsou skrze vyprávění vytvářena několika způsoby – nejčastěji pomocí historek spjatých s konzumací alkoholu. Podobně jako „nebezdomovecká“ populace má příběhy z restauračních zařízení, skrze něž se stávají místem, bezdomovci mají „svá“ místa ve veřejném prostoru. Vezmeme-li v potaz praktiky „bezdomoveckých míst“ (viz dále), lze říci, že mají obdobný charakter jako hospody (srov. Vinopal 2005). Bezdomovecká místa zároveň pomáhají strukturovat vyprávění; plní roli styčných bodů příběhů či běžných interakcí. Následující triviální úryvek z jedné kratší interakce dokumentuje neporozumění člověka mimo bezdomoveckou skupinu, které je založeno na neznalosti jednoho ze specifických názvů míst.

Denisův otec: Kde je Denis?

Koláček: On není na *náměstí*?

Denisův otec: Není.

Koláček: A není náhodou na *dýsíčku*?

Denisův otec: Co to je?

Koláček: Denní centrum (2. 9. 2011).

Denisův otec samozřejmě znal obecný název náměstí, ale označení „dýsíčko“, které je srozumitelné pouze určité skupině obyvatel (tj. bezdomovcům a dalším

---

žije, se říká „Hilton“ či jednoduše „barák“ (Hejnal 2013). Pro tuto část letitých bezdomovců je Hilton víceméně domovem (k pojetí domova ve vztahu k bezdomovcům srov. Glasser – Bridgman 1999: 3; Hill – Stamey 1990: 319; Holpuch 2011: 98; Hradecký 2006: 12; Hradecký et al. 2007: 11; Lovell 1997: 358; Ravenhill 2008: 177; Spradley 1970: 77–78; Toušek 2009: 16; Vašát 2012a: 251–253, 2012b: 144).

chudým lidem), neznal. Emická toponymie jako součást bezdomoveckých vyprávění v zásadě odráží vlastní vnímaný (prostorový) řád města ze strany analyzovaných aktérů.

„Bezdomovecká místa“ jsem rozčlenil pomocí 11 kategorií, které jsou ve vztahu k bezdomoveckým praxím a emické typologizaci relevantní (Tabulka 1). Za prvé rozlišuji mezi frekventovanými a skrytými místy. Frekventovaná jsou charakteristická jednak velkým počtem lidí, které jimi projdou během dne (např. náměstí a nádraží), a jednak jsou v nich bezdomovci viditelní. Naopak skrytými místy přes den příliš mnoho lidí neprojde, což je způsobeno buď jejich periferním umístěním v rámci města, anebo fyzickými atributy (např. místo u transformátoru zarostlé roštím). Vyjma jednoho místa, které je situováno mimo „bezalkoholové zóny“, je konzumace alkoholu *zakázána*, avšak v některých místech (městskou policií) víceméně *tolerována*. Další kategorie (dimenze kontrastu) se vztahují k periodicitě využívání,¹⁷ k přítomnosti praxe somrování a městských kamer, k možnosti připojit si vlastní přístroj do elektrické sítě, k charakteru stínění (stromy, stříška atd.), toleranci k pospávání či nepřivázaným psům, přístupu ve večerních hodinách a ruchu způsobenému převážně dopravou (viz Tabulka 1). Detailněji popíši pět „bezdomoveckých míst“, která byla vybrána s ohledem na různost celého souboru.

Místo *U kašny (na náměstí)* je frekventované a využívá se denně. Lze říci, že má charakter „kontrolního bodu“ – pokud bezdomovec hledá ostatní, na náměstí se velmi pravděpodobně podívá. „Somrování“ je časté, byť se omezuje na činnost výše zmíněných „specialistů“. Kolemjdoucí někdy žebrání/somrování bezdomovců předpokládají.

A Havlík jednou [seděl] *u kašny*, takhle, bylo mu blbě a takhle měl ruku [nataženou před sebou]. Šel ti chlapík a vrátil se nazpátky, vytáh šrajtoflí a takhle mu do ruky dal kilo. Helpík čuměl. Chlapík zavřel auto a odjel. Ani mu nic neřek. Jenom že takhle seděl a takhle měl ruku, protože ho bolela, víš (Radek, 8. 8. 2012).

Relativně častou subsistenční praxí je rovněž lovení peněz z kašny za použití magnetu na provázku. Konzumace alkoholu je nepovolená a netolerovaná. S ohledem na přítomnost kamerového systému jsou proto bezdomovci často upozorňováni a posláze i vykazováni městskou policií: „Klucí, prosím vás, schovejte

¹⁷ Hodnota „často“ znamená více než jednou týdně, ale nikoli denně. „Občas“ odpovídá méně než jednou týdně.

Tabulka 1 Kategorizace hlavních „bezdomoveckých míst“ ve veřejném prostoru

Dimenze kontrastu	Emický název místa				
	U kašny (náměstí)	U vody bez vody	Za krabem	U (zlatého) hada	Park u Vorla
Typ místa	Frekventované	Frekventované	Skryté	Frekventované	Frekventované
Využití	Denně	Denně	Často	Občas	Často
„Somrování“	Často	Občas	Nikdy	Občas	Občas
Konzumace alkoholu	Nepovolená, netolerovaná	Nepovolená, tolerovaná	Nepovolená, tolerovaná	Povolená	Nepovolená, tolerovaná
Kamerový systém	Ano	Ano	Ne	Ne	Ne
Přístup k elektrině	Ano	Ano	Ne	Ne	Ne
Stínění	Slabé	Minimální	Velké	Žádné	Maximální
Spánek (povalování)	Netolerován	Tolerován	Tolerován	Netolerován	Tolerován
Volní psi	Netolerováni	Netolerováni	Netolerováni	Netolerováni	Tolerováni
Přístup v noci	Přístupné	Přístupné	Přístupné	Přístupné	Nepřístupné
Dopravní ruch	Nízký	Minimální	Minimální	Vysoký	Nízký

Pozn.: Elektrina byla na náměstí v nedávné době vypnuta. Funguje pouze během trhů (informace z 20. 7. 2013).

to víno aspoň do tašky. Táhle je přece kamera. Starosta na vás kouká a my sem pak musíme furt jezdit“ (městský policista, 10. 9. 2012). Ke schovávání vína se občas v rámci minimalizace rizika přistupuje. Na náměstí jsou pod lavičkami elektrické zásuvky. Bezdomovci je používají na nabití mobilního telefonu anebo jiných elektrických přístrojů.

Slávek: Půjdem *ke kašně* na film nějakej. Ty vole, to nepochopili policajťí. My tam sedíme na *náměstí*, tři plastáky, vodka, todlenc, koukáme na dývídíčko, reprobedny, šup, ty vole, nohy nahoru, nazdar, ty vole. No, ale vyhodili nás, no. Ale nepochopili to. Fakt ne. To se mi líbilo.

Max: A benga vás vyhodili, jo?

Slávek: My jsme byli napojený, jako na příjmu. No, ale teď si ho necham nabít a pošlu je do prdele (24. 5. 2013).

Místo je před sluncem chráněno čtyřmi stromy. Spánek na náměstí většinou není tolerován. Psi musí být uvázaní. Ruch způsobený dopravou je relativně nízký. Interpretace místa institucionálních aktérů je v rozporu s výše zmíněným vyprávěním bezdomovců, vyjadřující vlastní formy bezdomovci tolerovaného jednání. Z pohledu politiků a mediálních sdělení jsou tyto praktiky (konzumace alkoholu, „somrování“ atd.) považovány za „špatné čtení“ daného prostoru. To v zásadě platí i o dalším místě.

U vody bez vody je frekventované a několik desítek metrů od náměstí vzdálené místo. Využívá se denně. Praxe „somrování“ se vyskytuje pouze v případě, že jsou přítomni „specialisté“ anebo kolem prochází kamarádi. Místo je snímáno kamerami. Pití alkoholu sice není povolené, ale víceméně tolerované. Městští policisté – jedná-li se o tzv. „dobrou šichtu“ (aktérský termín) – nechávají bezdomovce *U vody bez vody* pobývat, konzumovat víno či dokonce pospávat. Místo je sice frekventované, ale jednak mnohem méně než náměstí, a jednak je od cesty, kudy prochází nejvíce lidí, vzdáleno přibližně 35 metrů. Důvodem oblíbenosti místa je rovněž přítomnost elektrické zásuvky a minimální rušnost. Nevýhodou je slabé stínění jediným stromem a relativně častý výskyt – zpravidla schovaných – fotografů místního deníku (podobně jako na náměstí),¹⁸ kteří svými fotografiemi doplňují články o „pochybných existencích“ (lokální deník, 19. 11. 2010), „nepřízpůsobivých občanech“ (městský oběžník, září 2011) či „kriminálních živlech“ (lokální deník, 8. 3. 2012). Pokud je fotograf na viditelném místě, sociální interakce může probíhat následujícím způsobem.

Nikita: Ještě jednou mě budeš fotit [křičí na fotografa]! Vůbec! No, nechci fotku!
Ty vole, jdi do prdele, ty vole, s tím foťákem, ty vole.

Bohouš: Už jsme zase v novinách...

---

¹⁸ Mnohé fotografie v lokálním deníku jsou evidentně foceny z podřepu, přičemž zároveň zachycují i části kapot, za nimiž byli fotografové schováni.

Vokurčák: Za fotku na hlavu chceme dvacku [na fotografa]! ... Možná, že ho vycučáme, vole [k ostatním přísedícím]. Hele, Achilles... A jde na to... (20. 9. 2012).

V tomto případě se z fotografa podařilo „vycucnout“ (tj. „vysomrovat“) 20 Kč díky přítomnosti „specialisty“ Achilla.

Skryté místo *Za krabem* je rovněž nedaleko náměstí a využíváno je poměrně často. Bezdomovci zde „nesomrují“, neboť prakticky není od koho. Konzumace alkoholu není povolena, ale tolerována. Jeden z mých klíčových informátorů tvrdil, že *Za krabem* mají „oficiálně povoleno pít“ (Slávek, 1. 7. 2011), přičemž ona „oficiálnost“ tkví v ústní dohodě s „dobrymi šichtami“ městské policie a je umocněna absencí kamer. *Za krabem* je tudíž „klidné“ místo, kde se může relativně svobodně konzumovat alkohol.

Albertino: Slávku, pamatuješ si minulej rok, jak ste mě doprovázeli na *Hilton*?

Slávek: Abych ti řek pravdu, tak ani ne.

Albertino: Jak jsem se rozešel se Zitou. *Za krabem* jsme chlastali a já jsem to nějak nevydržel, jsem odpadl, a nevěděl jsem, jak jsem se dostal na *barák*. To jste mi řekli až vy, že ste mě vedli přes lávku (21. 6. 2013).

Za kraba prakticky nepronikají sluneční paprsky díky čtyřem stínícím stromům. Spánek je přes den tolerován. Dopravní ruch je minimální. Přestože místo spadá do stejné „bez-alkoholové zóny“ jako *U vody bez vody* a vztahuje se na něj podobná interpretace politiků a médií, některé materiální atributy (zejména skrytost a absence kamer) napomohly k určité toleranci. V případě, že strážníci nereagují na udání „běžných občanů“, které končí vyhoštěním z daného (tj. nejen tohoto) místa, lze říci, že se mezi „dobrymi šichtami“ městské policie a některými bezdomovci ustavila neoficiální domluva o toleranci využívání místa.

Pojmenování místa *U (zlatého) hada* proběhlo v mojí přítomnosti (Slávek, 4. 10. 2012). Místo je frekventované především díky parkovišti, na jehož okraji je situováno. „Somrování“ je občasné. Přestože je *U (zlatého) hada* mimo zóny, kde je zakázáno pít alkohol, není příliš využíváno – absentuje zde stínění, obchod s alkoholem je poměrně vzdálený a psi musí být neustále přivázáni kvůli blízké rušné silnici, která vytváří relativně silný hluk. *U (zlatého) hada* by mělo být s ohledem na vyhlášku o zákazu pití alkoholu ideální místo. Využíváno je však pouze občasně kvůli zmíněným fyzickým atributům a umístění.

Park u Vorla je jediné frekventované místo, kde jsou tolerováni nepřivázání psi, což je jeden z důvodů jeho častého využívání. Bezdomovci si zpravidla

vybírají zadní část spíše menšího parku, čili nejsou tolik nápadní. „Somruje se“ (pokud vůbec) pouze od známých, kteří k bezdomovcům přijdou dobrovolně. Oproti ostatním místům park není přístupný po 8. hodině večerní. Sluneční paprsky na velkou část území nedopadají díky vzrostlým stromům a hluk způsobený dopravním ruchem je velmi nízký. Třebaže park není součástí prostorů, kde je možné mít nepřivázaného psa, „běžným občanům“ (a tudíž i městské policii) zpravidla nevadí. Jakkoli je tedy přítomnost psů bez vodítka z formálního hlediska „špatným čtením“ Parku u Vorla, bezdomovečtí nepřivázaní psi jsou tolerováni. Ve skupinkách bezdomovců má obvykle minimálně jeden člen psa. Proto je Park u Vorla natolik atraktivní pro velkou část celé bezdomovecké skupiny.

Závěr

Studie na základě konceptů praktikování a narativizace míst, dlouhodobého etnografického výzkumu v lokalitě středně velkého města, semistrukturovaných rozhovorů s institucionálními aktéry, mediálních sdělení a dalších dokumentů popsala reprezentace „bezdomoveckých míst“ z pohledu institucionálních aktérů a médií, reinterpretovala je etnografickými poznatky a představila aktérské (bezdomovecké) kategorizační schéma s relevantními dimenzemi kontrastu.

Mezi hlavní témata reprezentace institucionálních aktérů a médií patří „somrování“ či (nátlakové) žebrání bezdomovců, konzumace alkoholu a agresivita (spojená s kriminalitou). Charakter témat je vůči bezdomovcům zcela negativní. Nereprezentovány zůstávají okolnosti zmíněných praxí. Konzumace alkoholu je součástí solidárních mechanismů, které jednak ustavují hranice skupiny, a jednak umožňují přežití. Agresivita coby spíše okrajová záležitost může tkvět v obraně zmíněných solidárních mechanismů, vyústění „ponorkové nemoci“ nebo „seznamovacího rituálu“. „Nátlakové žebrání“ (myšleno „somrování“) je rovněž spíše marginální praxe několika „specialistů na somrování“.

Příklady „bezdomoveckých míst“ interpretované na základě 11 kategorií (dimenzí kontrastu) popsaly běžné aktivity vytvářející místa, propojení bezdomoveckých praktik s fyzickými atributy místa, udržování místa na základě vyprávění či každodenní interakce, které odráží a vytváří vnímaný prostorový řád města ze strany bezdomovců, a souvislost s reprezentacemi institucionálních aktérů. V tomto ohledu jsou stejné části veřejného prostoru různými místy v návaznosti na aktéry, kteří je utvářejí. Institucionální aktéři však mohou prosadit svoji „oficiální“ a/nebo právně závaznou verzi dané části prostoru, která naznačuje její „správné čtení“. Bezdomovecké praktiky, vyvinuté jako aktivní

adaptace na podmínky marginalizace, do takové verze nezapadají. „Správné čtení“ jde proti logice „života na ulici“ a jeho vymáhání proto nemůže být efektivní alternativou, která by mohla vést ke zlepšení situace bezdomovců.

Ondřej Hejnal absolvoval bakalářské a magisterské studium sociální a kulturní antropologie na Fakultě filozofické Západočeské univerzity. Momentálně je interním doktorandem etnologie na téže univerzitě. Badatelsky se zaměřuje na etnografii urbánní chudoby (např. bezdomovectví, uživatele drog atd.) a využití počítačů v kvalitativních analýzách (CAQDAS, zejména programem MAXQDA). Kontakt: ohejnal@gmail.com

Použitá literatura

- Agnew, John A. 1987. *Place and Politics. The Geographical Mediation of State and Society*. Boston: Allen & Unwin.
- Berg, Bruce L. 2001. *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Boston: Allyn and Bacon.
- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas. 1999. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bernard, Russell H. 2006. *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Oxford: AltaMira Press.
- Bernard, Russell H – Pelto, Pertti J. – Werner, Oswald – Boster, James – Romney Kimball A. – Johnson, Allen – Ember, Carol R. – Kosakoff, Alice. 1986. „The Construction of Primary Data in Cultural Anthropology.“ *Current Anthropology* 27, 1986, 4: 382–396.
- Bourgois, Philippe – Schonberg, Jeffrey. 2009. *Righteous Dopefiend*. Los Angeles: University of California Press.
- Cresswell, Tim. 1996. *In Place/Out of Place. Geography, Ideology, and Transgression*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Cresswell, Tim. 2004. *Place. A Short Introduction*. Malden: Blackwell.
- Giddens, Anthony. 1998. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Glasser, Irene – Bridgman, Rae. 1999. *Braving the Street. The Anthropology of Homelessness*. New York: Berghahn Books.
- Gregory, Derek – Johnston, Ron – Pratt, Geraldine – Watts, Michael – Whatmore, Sarah. 2009. *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Wiley + Blackwell.
- Gupta, Akhil – Ferguson, James. 1992. „Beyond ‚Culture‘. Space, Identity, and the Politics of Difference.“ *Cultural Anthropology* 7, 1992, 1: 6–23.
- Gupta, Akhil – Ferguson, James (eds.). 1997. *Culture, Power, Place. Explorations in Critical Anthropology*. London: Duke UP.
- Hájek, Martin – Havlík, Martin – Nekvapil, Jiří. 2012. „Narativní analýza v sociologickém výzkumu. Přístupy a jednotící rámeček.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 48, 2012, 2: 199–223.

- Hejnal, Ondřej. 2011. „Etnografie (extrémní) chudoby. Teoretické a empirické implikace výzkumu bezdomovců.“ *AntropoWebzin* 7, 2011, 3: 171–176.
- Hejnal, Ondřej. 2012. „Antropologův den mezi ‚klienty represe‘. Zúčastněně pozorování bezdomovců ve středně velkém městě.“ *AntropoWebzin* 8, 2012, 3: 141–152.
- Hejnal, Ondřej. 2013a. „Hilton jako ‚fekální dvůr‘. Socioprostorové aspekty bezdomovectví.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 49, 2013, 2: 241–267.
- Hejnal, Ondřej. 2013b. „Anachorický bezdomovec: Purifikace a transgrese veřejného prostoru.“ *Český lid* 100, 2013, 4 (v tisku).
- Hejnal, Ondřej – Lupták, Lubomír. 2013a. „(De)sekuritizácia bezdomovectva v postsocialistickom urbánnom laboratóriu.“ Pp. 478–488 in Jaroslav Ušiak – Jana Lasicová – Dávid Kollár (eds.): *Bezpečnostné fórum 2013. Zborník vedeckých prác*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.
- Hejnal, Ondřej – Lupták, Lubomír. 2013b. „Využitie CAQDAS pri výskume sekuritizácie a desekuritizácie.“ Pp. 232–239 in Jaroslav Ušiak – Jana Lasicová – Dávid Kollár (eds.): *Bezpečnostné fórum 2013. Zborník vedeckých prác*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.
- Hill, Ronald P. – Stamey, Mark. 1990. „The Homeless in America. An Examination of Possessions and Consumption Behaviors.“ *Journal of Consumer Research* 17, 1990, 3: 303–321.
- Holpuch, Petr. 2011. „Bezdomovectví jako přístup k životu.“ *Biograf* 7, 2011, 54: 3–29.
- Hradecký, Ilja – Barták, Miroslav – Cveček, David – Edgar, William M. – Ondrák, Pavel – Pěnkava, Pavel – Ruzsová, Petra. 2007. *Definice a typologie bezdomovství*. Praha: Naděje.
- Hradecký, Ilja. 2006. *Konflikt, bezdomovci a veřejný prostor. Tematická zpráva 2006*. The European Observatory on Homelessness.
- Hradecký, Ilja – Hradecká, Vlastimila. 1996. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha: Naděje.
- Charmaz, Kathy. 2008. „Constructionism and the Grounded Theory Method.“ Pp. 397–412 in James A. Holstein – Jaber F. Gubrium (eds.): *Handbook of Constructionist Research*. New York: Guilford Press.
- Chase, Susan E. 2005. „Narrative Inquiry. Multiple Lenses, Approaches, Voices.“ Pp. 651–677 in Norman K. Denzin – Yvonna S. Lincoln (eds.): *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Kokot, Waltraud. 2007. „Culture and Space – anthropological approaches.“ *Ethnoscripts* 9, 2007, 1: 10–23.
- Kuckartz, Anne M. – Sharp, Michael J. 2011. „Responsibility. A Key Category for Understanding the Discourse on the Financial Crisis – Analyzing the KWALON Data Set with MAXQDA 10.“ *Forum* 12, 2011, 1: Article 22.
- Kusá, Zuzana. 2011. „Letný pohľad na identitu.“ *Biograf* 7, 2011, 54: 63–68.
- Lefèbvre, Henri. 1991. *The Production of Space*. Oxford: Wiley + Blackwell.
- Lovell, Anne M. 1997. „The City Is My Mother‘. Narratives of Schizophrenia and Homelessness.“ *American Anthropologist* 99, 1997, 2: 355–368.
- Low, Setha M. 1996. „Spatializing Culture. The Social Production and Social Construction of Public Space in Costa Rica.“ *American Ethnologist* 23, 1996, 4: 861–879.

- Low, Setha M. 2000. *On the Plaza. The Politics of Public Space and Culture*. Austin: University of Texas Press.
- Low, Setha M. – Lawrence–Zúñiga, Denise. 2003a. „Locating Culture.“ Pp. 1–47 in Setha M. Low – Denise Lawrence–Zúñiga (eds.): *The Anthropology of Space and Place. Locating Culture*. Oxford: Wiley + Blackwell.
- Low, Setha M. – Lawrence–Zúñiga, Denise (eds.). 2003b. *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*. Oxford: Wiley + Blackwell.
- Mauss, Marcel. 1999. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mikeszová, Martina – Lux, Martin. 2013. „Faktory úspěšné reintegrace bezdomovců a nástroje bytové politiky pro řešení bezdomovství v ČR.“ *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review* 49, 2013, 1: 29–52.
- Mitchell, Don. 2001. „The Annihilation of Space by Law. The Roots and Implications of Anti-homeless Laws in the United States.“ Pp. 6–18 in Nicholas K. Blomley – David Delaney – Richard T. Ford (eds.): *The Legal Geographies Reader: Law, Power, and Space*. New York: Wiley + Blackwell.
- Pred, Allan. 1984. „Place as Historically Contingent Process. Structuration and the Time–Geography of Becoming Places.“ *Annals of the Association of American Geographers* 74, 1984, 2: 279–297.
- Rapport, Nigel. 1999. „The Narratives as Fieldwork Technique. Processual Ethnography for a World in Motion.“ Pp. 71–95 in Vered Amit (ed.): *Constructing the Field. Ethnographic Fieldwork in the Contemporary World*. London: Routledge.
- Ravenhill, Megan. 2008. *The Culture of Homelessness*. Hampshire: Ashgate.
- Rodman, Margaret C. 2003. „Empowering Place: Multilocality and Multivocality.“ Pp. 204–226 in Setha M. Low – Denise Lawrence–Zúñiga (eds.): *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*. Oxford: Wiley + Blackwell.
- Růžička, Michal. 2011. „Sociální reprodukce bezdomovectví a meze liberálního individualizmu.“ *Biograf* 7, 2011, 54: 55–62.
- Schönfelder, Walter. 2011. „CAQDAS and Qualitative Syllogism Logic – NVivo 8 and MAXQDA 10 Compared.“ *Forum* 12, 2011, 1: Article 21.
- Sibley, David. 1995. *Geographies of Exclusion. Society and Difference in the West*. London: Routledge.
- Snow, David A. – Anderson, Leon. 1987. „Identity Work among the Homeless. The Verbal Construction and Avowal of Personal Identities.“ *American Journal of Sociology* 92, 1987, 6: 1336–1371.
- Snow, David A. – Mulcahy, Michael. 2001. „Space, Politics, and the Survival Strategies of the Homeless.“ *American Behavioral Scientist* 45, 2001, 1: 149–169.
- Spradley, James P. 1970. *You Owe Yourself a Drunk. Adaptive Strategies of Urban Nomads*. Long Grove: Waveland Press.
- Spradley, James P. 1980. *Participant Observation*. Wadsworth: Cengage Learning.
- Strauss, Anselm L. – Corbin, Juliet M. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno – Boskovice: Sdružení Podané ruce + Albert.
- Šamánek, Jan. 2011. „Bezdomovectví. Těživá životní situace, nebo kuří oko běžného občana?“ *Biograf* 7, 2011, 54: 77–81.

- Toušek, Ladislav. 2009a. *Analýza situace „bezdomovců“ v Plzni včetně identifikace jejich počtu*. Plzeň: Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu při Katedře antropologických a historických věd Západočeské univerzity v Plzni (CAAT).
- Toušek, Ladislav. 2009b. „Problematika vytváření relačních dat: příklad analýzy sociálních sítí bezdomovců.“ *AntropoWebzin* 2–3, 2009: 35–41.
- Toušek, Ladislav. 2012. „Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie.“ Pp. 25–106 in Tomáš Hirt – Tereza Zíková – Ladislav Toušek – Daniel Sosna – David Henig – Michal Tošner – Ema Hrešanová – Ilona Dvořáková – Aleš Kavalír – Jakub Kovář – Alena Pařízková (eds.): *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. Plzeň: Západočeská Univerzita.
- Toušek, Ladislav. 2013. *Prostor, transgrese a bezdomovectví*. Rkp. disertační práce obhájené na FF ZČU Plzeň.
- Toušek, Ladislav – Strnadová, Lenka. 2013. „What’s ‚Out of Place‘? Tolerance and Intolerance as Functions of the Construction of Public Space.“ In David Weberman – Stefano Moroni (eds.): *Space and Pluralism*. Budapest: Central European University Press (v tisku).
- Tuan, Yi-Fu. 1978. „Sign and Metaphor.“ *Annals of the Association of American Geographers* 68, 1978, 3: 363–372.
- Tuan, Yi-Fu. 1991. „Language and the Making of Place. A Narrative–Descriptive Approach.“ *Annals of the Association of American Geographers* 81, 1991, 4: 684–696.
- Vašát, Petr. 2012a. „Mezi rezistencí a adaptací. Každodenní praxe třídy nejchudších.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 48, 2012, 3: 247–282.
- Vašát, Petr. 2012b. „Studium bezdomovectví v USA. Inspirace pro výzkum v ČR.“ *Český lid* 99, 2012, 2: 129–149.
- Vašát, Petr. 2013. „„Sme na jedný lodi.‘ Morálka a ekonomika v prostředí třídy nejchudších.“ *Český lid* 100, 2013, 4 (v tisku).
- Vávra, Jaroslav. 2010. „Jedinec a místo, jedinec v místě, jedinec prostřednictvím místa.“ *Geografie* 115, 2010, 4: 461–478.
- Vinopal, Jiří. 2005. „Instituce hospody v české společnosti.“ *Naše společnost* 2005, 1. Dostupné z http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a3925/f11/100027s_Vinopal-hospody.pdf [cit. 2013-03-28].
- Wright, Talmadge. 1997. *Out of Place. Homeless Mobilizations, Subcities, and Contested Landscapes*. Albany: State University of New York Press.